

Эй ишқ, анинг кўйида тавфи ҳарам эт,
Бизни доғи ул тавфга бошла, қарам эт,
Бир доира кўйи теграида рақам эт,
Ҳар чиқса аёғим, рақамингдун қалам эт.

o`zbekcha | ўзбекчаБош саҳифа Алишер Навоий ҳақида Сайт харитаси
Мурожаат Ёрдам

Бадойи ул-бидоя (биринчи том)

Наводир ун-ниҳоя (иккинчи том)

Ҳазойин ул-маоний. Фаройиб ус-сиғар (учинчи том)

Хазойин ул-маоний. Наводир уш-шабоб (тўртинчи том)

Хазойин ул-маоний. Бадоеъ ул-васат (бешинчи том)

Хазойин ул-маоний. Фавойид ул-кибра (олтинчи том)

Хамса: Ҳайратул-аброр (еттинчи том)

Хамса: Фарҳод ва Ширин (саккизинчи том)

Хамса: Лайли ва Мажнун (тўққизинчи том)

Хамса: Сабъаи сайёр (ўнинчи том)

Хамса: Садди Искандарий (ўн биринчи том)

Лисонут-тайр (ўн иккинчи том)

Мажолис ун-нафоис (ўн учинчи том)

Маҳбуб ул-қулуб. Муншаот. Вақфия (ўн тўртинчи том)

Хамсат ул-мутаҳаййирин. Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер. Ҳолоти Паҳлавон Муҳаммад.
Назм ул-жавоҳир (ўн бешинчи том)

Муҳокамат ул-луғатайн. Мезон ул-авзон. Тарихи анбиё ва ҳукамо. Тарихи мулуки аҷам.
Арбаъин. Сирож ул-муслимин. Муножот. Рисолаи тийр андохтан (ўн олтинчи том)

Насойим ул-муҳаббат (ўн еттинчи том)

Девони Фоний (ўн саккизинчи том)

Девони Фоний_давоми (ўн тўққизинчи том)

Девони Фоний_давоми Қасидалар. Муфрадот. Иловалар (йигирманчи том).

LXI

Басират кўзларин айнул-яқин куҳли ёрутқонлар бобидаким, қаён боқсалар офариниш
ғаройибин мушоҳада қилурлар ва Мубдеъи корсоз ва Мухтареъи банданавоз сунъиға
офарин айтурлар ва одами хокий хилқати сўзиким, «Хамиррту тината одама бияди
арбаина сабоҳан» дастбурди била суратпазир бўлди. «Ва лақад каррамно бани одама»
парвариши била тахти хилофатгир

Биров аҳли маъни деёлур ўзин
Ки, Ҳақ очмиш ўлғай басират кўзин¹.

Не сурат ангаким бўлур ошкор,
Ани англаса сунъи суратнигор,

Қаю нақш аро кўрса бир чошни,
Анинг сонёи билса наққошни.

Не пайкарки ороста кўрса ул,
Анинг пайкароройиға топса йўл.

Ғарази нақшдин бўлмаса нақшбанд,
Киши нақшдин бўлмағай баҳраманд.

Ўкуш нақшлар бирла чархи кабуд,
Кўрунган била нозириға не суд?

Тўкуз хонида юз туман моида,
Кўрунган била элга не фоида?2

Бу гулшандаким офаринишдурур,
Назар қилғучи аҳли бинишдурур

Ки, ҳар бир чаманким кўрар дилкушой,
Бўлур боғбониға фикратнамой.

Қаю нахлу бунким кўрар нозанин,
Қилур нахлбандиға юз офарин.

Не гул рангу бўйин кўруб турфа соз,
Топар санъати ичра бир ўзга роз.

Бу андозасиз коргоҳи васеъ,
Аросида бу боргоҳи рафеъ

Ки, турмуш муаллақ, анга йўқ сутун
Ки, эрмас сутун йўқлуғидин нигун.

Назар айлаган айламай изтироб.
Топа олмағай анда бир риштатоб

Ки, ул риштада бўлмағай санъате
Ки, то билмағай зимнида ҳикмате.

Ёрутқонға тавфиқ куҳли назар,
Қаён тушса кўз, ҳожат эрмас гузар

Ки, сунъ ичра бўлуб ғаройиб талаб,
Талаб ичра кўнглига солғай тааб.

Кишиким, ғаройиб қилур орзу,
Не лозимки қилғай юруб жустужў?

Гаҳи манзили бўлғай ақсоии Чин,
Гаҳи тортқай ранжи Мағриб замин.

Гаҳи Ҳинд мулкида бўлғай залил,
Таажжубда кўрмакка товусу пил.

Араб барриға гаҳ бўлуб тезгард,
Шутурмурғ кўрмакка водийнавард.

Назар қилса топқон басират кўзи,
Ерур бу боридин ажаброқ ўзи.

Ўз авзойиға бокса сар то қадам,
Топар айласа яхши андеша ҳам

Ки, не турфа тимсол эрур дилписанд,
Анинг зимнида маънийи аржуманд.

Бурун айлайин шарҳ тимсолини,
Дейин сўнгра маънисининг ҳолини.

Не тимсолким, дурри дарёйи жуд,
Не дарёу дур, сарви боғи вужуд.

Боши узра тожи хилофат келиб,
Ҳамул тож уза лаъли раъфат келибЗ.

Жабинида пирояи шоҳлик,
Қоши узра туғройи огоҳлик.

Кўзидин аён нури айнул-яқин,
Сочида ниҳон тоби ҳаблул-матин.

Жамолида анвори шоҳаншаҳи,
Каломида эъжози Рухуллаҳи.

Қўлидин гаҳи меҳри гардуннамой,
Гаҳи бармоғидин ики пора ой.

Қилиб тийнатин қудрат илги ҳамир,
Ҳамул қўл била шакли суратпазир.

Ҳақ ўз қудратин ошкоро қилиб,
Жамолин анинг оламоро қилиб.

Ҳаками азал турфа жисме ясаб,
Демай жисм, мушқил тилисме ясаб.

Тузуб ул тилисм ичра кўп тору пуд
Ки, эғнига солиб либоси вужуд.

Яна сунъ ила ўзга бир оламе,
Ҳақиқат аро ақлдин мубҳаме.

Бу эрди намудору тимсол анга,
Дейин эмди маънисидин ҳол анга.

Бу янглиғ тилисм ўлғоч ороста,
Тамом, ўйлаким моҳи нокоста.

Ҳакимеки айлаб анинг созини,
Ниҳон айлабон махзани розини.

Ҳамул ганжким топмай аҳли жаҳон,
Ани бу тилисм ичра айлаб ниҳон.

Чу ул ганжини анда мактум этиб,

Халойикқа сиррини маъдум этиб.

Кишиким бу ганжинаға топти йўл,
Жаҳон аҳлининг шоҳи ул бўлди, ул.

Дема ганжким, ети дарё дегил,
Не дарё, тўқуз чархи воло дегил.

Таолаллах ул Холики моҳу меҳр,
Қаю моҳ ила меҳр, гардон сипеҳр

Ки, бир қатрада қилди дарё ниҳон,
Суҳо зимийда чархи аъло ниҳон.

Кишиким ғаройибдин истар насиб,
Нима топмоқ ўлғайму мундин ғариб.

ғаройибқа ҳар кимки хоҳон эрур,
Ҳам ўзинда максуди пинҳон эрур.

Не маъники истар ўзинда топор,
Жаҳонда кезарнинг не маъниси бор?

LXII

Ул болиғлар ҳикоятим, сув истай Муҳит гирдобига азм қилдилар, наҳанги фано
туъмаси бўлгон замон сувдин айрилгонларин билдилар

Бировким бу дарёда ғаввос эди,
Манга нуктае дурр масаллик деди

Ки, дарёда бор эрди фавжи балиқ,
Сув топмоқ учун доим андешалиқ.

Аларға мудом орзу эрди сув,
Сув эрди аларға мудом орзу1.

Бўлуб иш бориға сув истар фани,
Дер эрдилар, улким, сув дерлар ани.

Не янглиғ экин таъму ранги анинг,
Қаю навъ сайру даранги анинг.

Дирамлар бўлуб танлари узра доғ,
Судин ҳеч топмаслар эрди сўроғ.

Деди бир болиғ, ул табу тоб аро
Ки: «Дерлар фалон тунд гирдоб аро.

Наҳангедурур солхўрду кукун,
Бу дарёға сайр айлаган авжу бун.

Керакким, сувдин ул нишон англағай,
Бу, бас, турфа рози ниҳон англағай.

Анинг сори азм этилар турмайн,
Сувнинг орзусида дам урмайн.

Қилиб саъй ул коми ноёбға,
Етиштилар ул тунд гирдобға.

Не гирдобким, чархи гардандадек,
Не игрим, сипехри навардандадек.

Сувнинг даврасиға етишгач бори,
Тушуб ҳар бири даврадин бир сори.

Болиғларни бутратти гирдоби бийм,
Анингдекки, тол яфроғини насим.

Бу ҳолатда чайқалди дарёи жарф,
Падидор бўлди наҳанги шигарф.

Болиғларға тушганда дарди фирок
Ки, бир-бирдин ўлмиш эдилар йирок.

Борин ютти бир-бир наҳанги фано,
Ичи жавфида жамъ қилди яно.

Алар барча сувдин чу айрилдилар,
Бурун сувда эрконларин билдилар.

Надомат чиқорса фалак узра дуд,
Чу меъда ўти муҳрик эрди, не суд?

Бўлурдин бурун бир-биридин бихил,
Бўлур эрдилар барчаси музмахил.

Санга доғи ганжеки пинҳон эрур
Ки, таъинг вукуфида нодон эрур.

Йўқ ул сенда пинҳонки, сен анда гум,
Жаҳолатдин аммо ишинг уштулум.

Еринг бўлса гирдоби баҳри ано,
Сени туъма қилғоч наҳанги фано.

Не суд ул дам ўлмоқ аён бу тарик
Ки, матлуб аро бор экансен ғарик?

Нетарсен тилаб ҳар ажойибқа йўл,
Ажойиб эрур сенда, огоҳ бўл!

Бурунроқки суд этмағай ҳар надам,

Ўзунгни билиб, йўлга қўйғил қадам.

LXIII

ҲИКМАТ

Искандарнинг Арастудин саволи ул бобдаким, чун инсон дарки мақсуди аслий ҳақиқати
идрокидин муарродур, нега сойир ҳайвонотдин мустаснодур

Яна сўрди фармондеҳи ганжпош:
Ки: «Ей, нуктада айлаган ганж фош,

Буким ашрафи халқ инсон эрур
Ки, Ҳақ сирри зотида пинҳон эрур.

Чу ул шамъдин равшан эрмас кўзи,
Ўзи ганжидин вокиф эрмас ўзи.

Недин бўлди бас илму ийкон аро,
Анинг бирла фарқ ўзга ҳайвон аро?»

Деди нуктапардози олий сифот
«Ки, инсон эрур мудрики куллийт.

Ерур ўзга ҳайвон бу иштин бари
Ки, инсон эрур борчанинг сарвари».

Деди: «Билмаса улча мақсуд эрур
Ки, махфийдур ўзида не суд эрур».

Деди: «Улча бордур ўзида ниҳон,
Билурдин фузунрокдур аҳли жаҳон.

Вале мунча билмишки, билмайдурур,
Бу мақсуд даркини қилмайдурур.

Ўзи билмаси англагон сўзу дард,
Ани борча махлуқдин қилди фард.

Талаб ранжи-ю, топмамоқ шиддати,
Бўлубтур анинг мужиби шавкати.

Недин ўзгалар кўнглида тобдур
Ки, бу дарди ноёб-ноёбдур».

LXIV

Искандарнинг мўр хайлин шикор этгали сипоҳин тузотгони ва ул гуруҳи девсор
девонавор етиб, анинг сипоҳи оллида саф тузотгонлари ва алардин бир сафшикан ики саф
орасиға суруб, Искандар сипоҳининг сафдарларин ожиз этгани ва ул ғазолаи чиний шер
суратида майдонға кириб, аждаҳошикорлиқ қилғони ва Искандар ғазоли чинийни охуйи

ҳарам қилиб анинг сайдин лутф ила яна сайд этгони ва ул бориб ўз сайдлари била
мажлисқа етгони

Аён айлаган нуктапошандалик,
Бу навъ этти қоғазхарошандалик

Ки, чун сурдилар шоҳ хайли сутур,
Ҳамул ергаким, эрди ғавғойи мўр.

Чу шаҳ бўлди воқиф ҳамул роздин,
Тушуб топти таскин таку тоздин.

Қилиб аҳли ҳикмат била гуфтугўй,
Етиб чора ойинини жустужўй.

Муқаррар мунга қилдилар ройни
Ким, ул мавкиби кишвароройни

Ки, бордур ҳисоб ичра ҳаддин фузун,
Диловар эл анда ададдин фузун.

Қилиб неча дапқур сафоройлик,
Кийимдин қилиб зийнатафзойлик,

Юругайлар ул мўр даштиға тез,
Шикор этгали айлағайлар ситез:

Қалин мўр хайли не бўлғусидур,
Зарар сори майли не бўлғусидур?

Агар шер чоғлиқ аён қилса зўр,
Ерур шер – шер охиру мўр-мўр.

Биёбон чу ул мўрдин бўлса пок,
Юругайлар ул элга бевахму бок.

Набард айлағайлар сипаҳ бирла шоҳ,
Анга тегруким фатҳ бергай Илоҳ.

Куёш чунки мағрибда бўлди ниҳон,
Қалин мўрдек тийра бўлди жаҳон.

Шаҳ ул дашт аро қўнди қилмай ҳарос,
Вале мўрдин туттилар кеча пос

Ки, эл уйқусидин ешилган гала,
Ҳамул дашт аро бўлса ногаҳ яла.

Ани мўр хайли шикор этмағай,
Талашмоқ била тору мор этмағай.

Алам чекти чун субҳи гардунмаоб,
Юз очти шаҳи машриқий интисоб¹.

Саф оройишин қилди дорои Рум,
Сипаҳ айлади мўр янглиғ хужум.

Яна наъразан бўлди аҳли масоф,
Яна кўс уни бўлди гардун шикоф².

Сипоҳ аҳлиға тушти бир карру фар
Ки, офоқ аро солдилар шўру шар.

Ҳамул хайли ваҳший аро етти ун,
Соғиндилар, ўлмиш қиёмат букун.

Ҳамул ун сори еттилар беҳижоб,
Анинг сиррин англарға айлаб шитоб.

Чу ўттилар ул мўр саҳросидин,
Қомуқ пилдек пашша ғавғосидин.

Сипаҳдин тўла кўрдилар ер юзин,
Қаро айлабон даҳр тоғу тузин.

Солиб эл ғулуси жаҳон ичра шўр,
Анингдекким, ул дашт аро хайли мўр.

Чу саф кўрди ваҳший улус ҳар тараф.
Алар ҳам тузаттилар ўтруда саф.

Бори девпайкар, бори ғулваш,
Бори ғулбанду бори девкуш.

Келиб каргдек куч била, пилтан,
Вале ҳайъат ул навъким, аҳраман.

Кўз азрақ, сақол сориғу тийра юз,
Чиқиб борчанинг манглайидин мунгуз³.

Қулону кийик чарми – қисватлари,
Аларнинг эти бирла қутлари.

Тутуб қўлға ҳар қайси бебок дун,
Оғир чўбдасте, нечукким сутун.

Темур бирла қуллоб сархам қилиб,
Йиғочларнинг учиға маҳкам қилиб.

Аларға ҳамул бас келиб сози ҳарб,
Анинг бирла-ўқ айлаб оғози ҳарб.

Бу ҳайъат била туздилар чун ясол,

Аду ичра минг деви ваҳшийфиол.

Бири кирди майдон аро кин ила,
Сўз айтиб ўзи билган ойин ила.

Мубориз тилаб тўккали қонини,
Раҳовард учун олғали жонини.

Бу ёндин доғи сурди хоротане,
Тани хораваш бирла кўҳафкане.

Шаҳ оллида кўп ерда қилғон набард,
Адувдин чиқорғон сипехр узра гард.

Ҳарифча жисмининг андозаси,
Вале андин ортуғроқ овозаси.

Ўзи пилпайкар, оти каркадан,
Вале каркаданким, эрур карктан⁴.

Лақаб Раъд⁵ анга аҳли пархош аро,
Вале раъддек ер тутуб тош аро.

Чу майдон аро кирди гурди далер,
Анингдекки аждар масофиға шер.

Ғаними ҳам онинг сори қилди майл,
Анингдекки, хоро сори тунд сел.

Етишгач бири бирга айландилар,
Ики қулладек ишга қатландилар.

Бири бирга зарб урдилар беадад,
Вале лаъб ила борчаси бўлди рад.

Юруб оқибат ваҳшзоди ҳарун,
Анинг сори солди гажаклик сутун.

Гажак маҳкам ўлғоч, чекиб қилди паст,
Анингдекки берк ўлса моҳиға шаст⁶.

Кейин боғлади қўлларин чунки руст,
Гажак бирла тутти отин доғи чуст.

Чу топшурди ўз хайлиға ул асир,
Мубориз тилаб ёна чекти нафир.

Яна пурдиле кирди майдонға тунд
Ки, гурзидин эрди қаё тиғи кунд.

Қаёдек белида камар узра тиғ,
Камардин адув чопқали бедариғ.

Қаё янглиғ остида кўхпайкаре,
Вале пўяда ўйлаким сарсаре.

Дегил кулла узра балое миниб,
Ва ё тоғ уза аждаҳое миниб.

Лақаб Қаҳқаро⁷ деб анга аҳли кин,
Ери Қирвон, зоди Машриқ замин.

Равон киргач-ўқ солди ваҳшийға от,
Анга аҳраман қилмади илтифот.

Яна кин ўти бўлди андоқ баланд
Ки, гардунға бим эрди етгай газанд.

Гаҳи бу ёниб тунд, ул кирса тез,
Гаҳ ул тез ёнғоч, бу айлаб гурез.

Гаҳи ҳамлалар айлабон рўбарў,
Рад айларни фавт этмайин мў-бамў.

Яна ваҳший олиб анинг тобини,
Солиб эгнига чекти қуллобини

Ки, маркабдин ўлди нигун Қаҳқаро,
Йиқилди қаро гарду туфроқ аро.

Ани доғи руст айлабон девзод,
Ғаним истаю айлар эрди инод.

Яна бир киши кирди кўшиш чоғи,
Ул икидек ўлди асир ул доғи.

Яна кирди ҳам зоҳир айларга куч,
Гирифтор бўлди нечукким ул уч.

Бу янглиғ ўн уч гурди размозмун,
Кириб бўлдилар деввашқа забун.

Қошиға неча паҳлавони замон,
Етишмак ҳамону – тутулмоқ ҳамон.

Анга ҳар кишиким мубориз эди,
Етишган дам илгида ожиз эди.

Яна қичкурур эрди истаб ғаним,
Вале андин эл кўнглида эрди бим.

Ҳаросон бўлуб халқ майдонидин,
Кеча олмайин бежихат жонидин.

Бу иш солибон шоҳ кўнглига тоб,
Мизожида зоҳир бўлуб изтироб.

Қила олмайин элга ҳукми аниф,
Набард айла, дебким, шаҳ эрди ҳариф8.

Боқиб турса, ваҳший баса ҳарза деб,
Шаҳ ул ишда номусдин ғусса еб

Ки: «Бу шумлардин бири бўлса бу,
Киши найлагай барча қилса ғулу?»

Ғаҳи йўл топиб кўнгли ичра ҳарос,
Тутуб лек ҳикмат тариқини пос.

Етиб кўнгли ҳолига юз минг газанд,
Такаллуф била айлабон заҳрханд.

Вале дев ёнмоқ ҳавас қилмайин,
Ҳамул шўру ғавғони бас қилмайин.

Бу ҳолатда бир чобук айлаб шитоб,
Ёпиб орази узра чиний ниқоб.

Нечукким қуёш кўкда по то ба фарқ,
Қуёшдек бўлуб кўк темур ичра ғарқ.

Сипеҳр узра меҳри жаҳонтобдек,
Қилиб жўш ер узра сиймобдек.

Саманди уза чобуки паҳлавон,
Солиб чиниоҳанг барғуствон.

Тутуб чин-бачин қўлда печон каманд,
Осиб ҳўдидин шукқа чиний паранд.

Саманди олиб барқдин тезлик,
Ўзи чархдин таври хунрезлик.

Кириб чун тарид этти ҳар сори фош,
Яқинроқ суруб шаҳға индурди бош.

Чу шаҳ оллида қилди арзи ниёз,
Ёниб қилди ваҳший сори турктоз.

Не шаҳ тониб они, не хайлу сипоҳ,
ғамидин чекиб халқ пинҳоний оҳ

Ки: «Бу навъ зебо йигит юз дариғ
Ки, қилғай бу ваҳшийдин ошом тиг!»

Вале ул қилиб хасм бирла набард

Ки, рахши сочиб чархи гардонға гард.

Егармак била рахши айлаб шитоб,
Солиб ахраман жисмиға изтироб.

Ани музтариб айлабон тобдин,
Ўзин асрабон лек қуллобдин.

Бири ер, бири чархи даввордек,
Суқун бирла сайр ичра паргордек.

Чу пархошидин хасм бўлди нажанд,
Анга ташлади ўйла печон каманд

Ки, бўйни била бир қўлин қилди руст,
Ани судраю шах сори сурди чуст.

Чекардин танин нотавон айлабон,
Бўйин туфроғ ичра ниҳон айлабон.

Тани рахши остида помол ўлуб,
Ўзи судралур бирла беҳол ўлуб.

Шах оллиға чобуксувори далер,
Етиб, секрибон оттин андоқки шер.

Чекиб тийра туфроғ уза сайдини,
Валек айлабон руст анинг қайдини.

Шах андоқ ул иштин тарабнок ўлуб
Ки, гарди тааб кўнглидин пок ўлуб.

Равон ёнди ошубу ранжи итиб,
Келиб тушти ўз хайлини беркитиб.

Сипах бўлди хандақ аро, ўйла берк,
Топа олмағудек анга чарх эрк.

Тушуб шоҳ рахши сипаҳгардинин,
Илик, юзни юб размға гардинин.

Кириб боргоҳ ичра Жамшидвор,
Бўлуб бахту давлатдин уммидвор.

Тузуб мажлис аҳли била анжуман,
Равон истабон гурди ваҳшийфикан.

Чу киргач эшикдин яли шергир,
Чекиб мадҳида мажлис аҳли нафир.

Ани истаб Искандари Файлакус,
Кучуб бўйинини, ул қилиб пойбўс.

Иноят бaсe oшкoр aйлaбoн,
Boшигa жaвoхир нисoр aйлaбoн.

Кўп эtti чу лутфу кaрaм oшкoр,
Дeди: «К-ей, aдувбaнд, вaхшийшикoр,

Ўзунгни aён қилки, кимсeн, рaвoн
Ки, шaвкунг сeнинг биздин oлди тaвoн!»

Чу чoбук жaмoлидин oлди никoб,
Дeгин чикти миг oстидин oфтoб.

Ҳaмул шўхи чининaжoд эрди ул,
Ҳaмул чoбуки ҳурзoд эрди ул

Ки, шaҳғa чeкиб эрди Ҳoқoн aни,
Қилиб вaсф бeҳaдду пoён aни

Ки: «Хусн ичрa хуршиди тoбoн эрур,
Янa Зухрa янглиғ хушилҳoн эрур

Булар бoрчa бир ёну, бир ён бу
Ки, мaйдoн aрo бoрдурур кинaжў»9.

Скaндaргa хуш кeлмaйин бу сифoт,
Aнгa aйлaмaйдур эди илтифoт.

Уну хусни бeҳaдду пoён эди,
Вaлe кин илa рaзми пинҳoн эди10.

Бу чoққa дeгин истар эрмиш мaҳaл
Ки, бир ердa юзлaнсa кину жaдaл.

Шaҳ oллиндa жoнин нисoр aйлaғaй,
Хунарким билур – oшкoр aйлaғaй.

Бугун кўрдиким, дaрмaҳaлдур бaсe,
Ки, дaвлaт ишигa хaлaлдур бaсe.

Ўзин oлди бу нaвъ мaйдoн aрo,
Aдувсин aсир эtti жaвлoн aрo.

Скaндaр чу билдики ул oй эрур
Ки, хуршиддeк oлaмoрoй эрур.

Дeбoн Тeнгри сунъигa юз oфaрин
Ки, лутфи aнгa қилди нусрaт қaрин.

Дeдиким: «Жaмoлиғa ёпсун никoб
Ки, қилмaс тун oқшoм тулуъ oфтoб.

Шабистонға турмай хиром айласун,
Шах уйкусин анда ҳаром айласун».

Чу ул шамъ кирди шабистон сари,
Ҳамул навъким сарв бўстон сари.

Тилаб шоҳ мажлисоро руду май,
Тузуб расму ойини Ковусу Кай.

Тараб сори азм айлади ком ила,
Топиб коми дил дам-бадам жом ила.

Чу майдин анга гарм бўлди димоғ,
Тараб бирла бошиға чиқти аёғ.

Талаб қилди тутқунни мажлис аро,
Ки, сургай анинг бирла бир можаро.

Киюрдилар ул навъким аҳраман,
Шукуҳ олдилар шаклидин анжуман.

Салосил аро маҳкам аъзо анга,
Кишидин етишмай мувосо анга.

Кўруб шоҳ андоқ гирифтор ани,
Ики пилча зўр ила зор ани.

Деди, олдилар бандин аъзосидин,
Кўнгул фориг этти анинг посидин.

Чу банд олдилар эҳтиром айлади,
Сарир ўтрусида мақом айлади.

Бурун деди келтурдилар кўп таом
Ки, меҳмонга етти ғизо бирла ком.

Яна бердилар жилва жоми шигарф,
Тўла майдин, андоқки, дарёйи жарф.

Чу бир жомни меҳмон қилди нўш,
Аёқчи, кўрунг турфаким, тутти қўш.

Ики жомни чунки нўш айлади,
Шаҳ алтофидин кўнгли жўш айлади.

Яна шоҳ берди каёний қадах
Ки, жониға еткурди юз минг фараҳ.

Ҳар инъомким шоҳдин бўлди фош,
Кўюб мунъим оллинда ҳар лаҳза бош.

Солиб ул камоли навозандалик,

Анинг бўйнига рибкаи бандалиқ11.

Ани май чу беихтиёр айлади,
Ўпуб ер, бу сўз ошкор айлади.

Ки: «Мен ваҳшиймен биёбонниҳод,
Атодин ато ваҳшию ваҳшзод.

Йўқ андоқ тилимким санонг айтсам,
Сен этгонга лойиқ дуонг айтсам.

Вале нуктаедур ниҳоне манга,
Дейин, гар десангким: «Де они манга».

Деди шахки: «Ҳар не каломингдур – айт,
Каломингни, андоқки комингдур – айт»

Деди ваҳшиёйини девонаваш,
Чу ифрот ила эрди паймонакаш

Ки: «Сендин кўп ўлди навозиш манга.
Емас эмди подоши оз иш манга.

Ва лекин кўлумдин келур мунча иш
Ки, қилғаймен оллингда ўлгунча иш.

Жанобингдин айрилмағаймен даме,
Хилофингга иш қилмағаймен даме.

Вале билки, мен бу улус хонимен,
Туну кун аларнинг ниғаҳбонимен.

Чу кўрдум сипоҳингни андоқки мўр,
Етишгай дебон қавму хайлимга зўр.

Аларнинг жафосин тутуб жон аро,
Ўзум кирдим ул лаҳза майдон аро.

Не айлай ҳамул ишлар ифшосини
Ки, сен айламишсен тамошосини.

Бу дамким жанобингга бўлдум асир,
Худ ўлди саодат манга дастгир.

Сиёсат қиличин манга сурмадинг,
Мени ўлтурур ерда ўлтурмадинг.

Яна мунча қилдинг иноят манга,
Карам айладинг бениҳоят манга.

Бу дам гар ижозат берурсен, борай,
Келай, ўйлаким бир ишинга ярай.

Мени соғиниб бастаи ғам бу дам,
Ерур қавму хайлимда мотам бу дам.

Сенинг давлатингдин борин шод этай,
Борин ғусса бандидин озод этай».

Борурға шах этти ишорат анга,
Етишгач бу янглиғ башорат анга.

Ер ўпти, ўзин айлабон ерга паст,
Қўпуб тебради ўйлаким пили маст.

Кўрунуб ажаб шоҳнинг ул иши,
Дебон бир сўз ўз кўнглида ҳар киши.

Сўз айтурға ҳар кимса айлаб ҳавас,
Вале топмайин кимса ул дастрас.

Келиб ҳикмат аҳлиға ҳам бас ажиб
Ким, ул бир иш эрди бағоят ғариб.

Вале шоҳ хандону хушҳол эди,
Ул андешадин фориғулбол эди.

Неким қилса иқбол талқин анга,
Ани айламак эрди ойин анга.

Бўлур эрди ҳар кимсага бир гумон
Ким, ул қиссадин ўтти мумтад замон.

Ешик аҳлиға тушти шўру шағаб,
Кириб келди ул ваҳшийи булжажаб.

Ҳамул паҳлавонларки тутмиш эди,
Улус кўнглин ишдин совутмиш эди.

Ўзи бирла келтурди борини хуш,
Равон қилди шоҳ олдида пешкаш.

Қулоғ туттию ерга қўйди юзин,
Алардек қули қилди шахнинг ўзин.

Шаҳ ул қиссадин бўлди, бас шодмон,
Не шоҳи замон, балки яхши-ёмон.

Анга лутф этиб шоҳи олийсифот,
Яна ошкор этти кўп илтифот.

Гирифторларким халос ўлдилар,
Яна шоҳ базмиға хос ўлдилар.

Чу шах боқти лутф айлабон ул сари,
Бири бор эди Бориқи Барбарий.

Иноят била ул карам маъдани,
Борин қучти истаб, батахсис ани.

Насиб ўлди маҳжурларға висол,
Бўлуб васлдин борча осудаҳол.

Ул оқшом бори майпараст ўлдилар,
Борин уйқу бости, чу маст ўлдилар.

Аёғчи, бу дам тут манга бир аёғ
Ки, ҳижрондин ўлди мушавваш димоғ.

Замоне бўлуб дафъ қайғу манга,
Магар соате келгай уйқу манга.

Муғанний суруди висол айла соз
Ки, ҳижронда кўп топти жоним гудоз.

Анингдекки, ул қавм топти висол,
Манга ҳам насиб айлагай Зулжалол!

Навоий, висол одамий комидур,
Ҳаёти абад васл айёмидур.

Қачон васл топсанг насиб асра дам,
Агар бир дам ўлсунки, тут муғтанам¹².

LXV

Ҳажр шоми тийралиги таърифидаким, бало дўзахининг дуди анинг жанбида тараб
биҳиштининг сунбули бўла олғай ва ул шомда рўзгори қорорғонлар шарҳи ҳоли
ихтилоликим, субҳи васлдин кўзлари ёрумайдур, хусусан, бу варақ юзин қаро қилғоннинг
ҳоли ва васл гавҳари шабчароғининг жаҳонтоблиғи ва гавҳари шабчароғ васлидек
ноёблиғи

Хушо улки, гар чекса юз йил фироқ,
Даме васл тушгай анга иттифоқ.

Неча кимса ҳижронда чекса алам,
Агар оқибат васл топса, не ғам?

Нечаким фироқ офати жон эрур,
Анга сўнгра васл ўлса осон эрур.

Бировким анга бўлса махмурлук,
Етар жисму жониға ранжурлук.

Вале базм аро чун қадахнўш ўлур,

Бори дарду ранжи фаромуш ўлур.

Ажаб умр эрур рўзгори фироқ
Ки, юз қатла андин ўлум яхшироқ.

Ҳаёти абад – васл айёмидур
Ки, жон қутию хотир оромидур.

Ерур шомдек тийра айёми ҳажр,
Не бўлғай, хаёл айлагил, шоми ҳажр?

Анинг шомини жоннинг офоти бил,
Бало сояси, марг зулмоти бил.

Қаро кун мисолу намуди ҳам ул,
Ажал ўтининг тийра дуди ҳам ул.

Агар қилмади дудлиғ расми фош,
Недин дойим андин тўлар кўзга ёш.

Қаро кун мисоли гар эрмас яқин,
Недин хасталар кўнглин айлар ҳазин.

Фироқ ўлмаса ошиқи нотавон,
Боғир порасин кўздин этмас равон.

Агар ҳажрдин кўрмаса рустахез,
Қачон куйгай эрди бўлуб ашкрез.

Куёш ҳажридин бўлмаса дарднок,
Яқосини субҳ этмагай эрди чок.

Магар гулдин ўлди йироқ лолалар
Ким, ўз бағрини қилди парголалар.

Фалак бўлмади чунки хуршидсиз,
Булутдин недин ости бўйнига киз.

Булут бағрин ой ҳажри гўё сўкар,
Недин йўкса ашкини юммай тўкар?

Сулаймонсиз ар қилмади сўг фош,
Нигин не учун урди кўксига тош?

Магар тоғ Фарҳодсиз жон чекар,
Садодин нега йўкса афгон чекар?

Қолиб дашт Мажнуни жонкоҳдин,
Юзин йиртти гўйи шахроҳдин.

Фироқ ичра куйдурди булбулни гул,
Ерур кул, эмас ранги андоқки кул.

Қилур ҳажр кул жисми ғамнокни,
Не тонг ўртаса барқ хошокни?

Биров англағай ҳажр ўти ҳирқатин
Ким, ул чекмиш ўлғай биров фурқатин.

Сўр андин ғами ҳажр қайғусини
Ки, бир шоми ҳажр олди уйқусини.

Киши дам-бадам куймак эрмас йирок
Ким, ул мендек ўлғай асири фироқ.

Боғир қоницин бўлди рангин ёшим,
Фироқ ичра то тушти мунглуғ бошим.

Киши мендек озурдажон бўлмасун,
Фироқ илгида нотавон бўлмасун.

Фироқ ичра элга неча маҳл эрур,
Чу васл ила бўлди бадал, саҳл эрур.

Ниҳоятсиз ўлди манга бу малол
Ки, йўқ шоми ҳажримга субҳи висол.

Фироқ илгидин элгаким жаврдур,
Анинг бу балоси неча таврдур:

Бири олам асбоби ҳижрони бил,
Муассир жаҳон аҳлиға они бил.

Бири айру тушмаклик аҳбобдин,
Киши бағри ўртанмак ул тобдин.

Бири доғи ҳажри қаробат эрур
Ки, жон ичра андин маҳобат эрур.

Бир улким етиб ишқдин хасталиқ,
Биров жониби бўлса дилбасталиқ.

Бори ҳажр эрур худ уқубат била,
Ва лекин эмас бу суубат била2.

Буларнинг борицин эрур саъб ул
Ки, мақсуди аслиға гум бўлса йўл.

Мангаким ичим ҳажрдин зордур,
Бурунғидин ўзга бори бордур.

Биридин бўлур бетаҳаммул киши,
Бори бўлса кўрким, не бўлғай иши?

Вале бўлмағай андин ортуқ тараб
Ки, солғонда жон ичра ҳижрон тааб.

Киши васл давронидин топса баҳр,
Бадал бўлса ул нўш бирла бу захр,

Ани шарбати зиндағони дегил,
Десанг умри жовид, они дегил.

Илоҳи бу давлатдин урсанг навид,
Навоийни ҳам қўймағил ноумид.

LXVI

Мажнун ҳикоятиким фироқ тоғи оғирлиғидин ўзни тоғдин ташламоқ тилади ва Лайли
номаси илик тутуб ва қосиди камарин тутуб ташламоққа қўймади

Ешиттимки, Мажнуни¹ саҳронавард
Ки, боштин-оёғи эди сўзу дард.

Неча вақт Лайлидин эрди йироқ,
Танин сизғуруб эрди доғи фироқ.

Ҳамул шуълаи шавқ туғёнидин,
Кечиб эрди андуҳлиғ жонидин.

Чу ҳижрон аро қолмади тоқати
Ки, муҳлик эди ёрининг фурқати.

Чиқиб Нажд² уза бўлди наззорагар,
Бу навъ ўлди ул ҳолиға чорагар

Ки, мажнунлук ошубини бошлағай,
Ўзин ул камардин қуйи тошлағай

Ки, бу навъ ўларни асири фироқ,
Кўрар ҳажр бедодидин яхшироқ.

Камар устига келди зору жунун
Ки, ўзни қуйи ташлағай сарнигун.

Бу ҳолатда бўлди аён қосиди
Ки, Лайли анга нома ёзмиш эди.

Келиб берди дилдорининг номасин,
Совуқ қилди ул гарм ҳангомасин.

Кўнгул нома маҳви қилиб кўзни ҳам,
Қаёни унутти демай, ўзни ҳам.

Бўлуб ул битик ҳирзи жони анга,

Ўлумдин қутулмоқ нишони анга.

Неча йил анинг бирла хурсанд эди
Ким, ул руқъа жонига пайванд эди.

Қачон нома бўлса тирикликка дол,
Ҳаёти абад берса, тонг йўқ висол.

LXVII

ҲИКМАТ

Искандарнинг Арастудин саволи ул бобдаким, ёлғузлуқ мужиби жамъиятдурур ва жамоат
мужиби тафриқа, бас недин ҳажр мардуддурур ва васл маҳбуб

Яна сўрди донойи ҳикматсиришт
Ки: «Ей ақлу ҳикмат санга сарнавишт,

Чу ғавғони мамнуъ тутмиш хирад,
Нединким, ул элга кўп ўлди адад.

Алар иштиғолини улким сиқа,
Демишким, эрур мужиби тафриқа.

Қачон бўйла бўлғач, бас ул яхшироқ
Ки, табъ ихтиёр этгай элдин қироқ.

Чу хижронға ҳуш аҳли толибдурур,
Недин табъ вуслатқа роғибдурур?»

Тааммул била бихради нуктадон,
Бу навъ ўлди шоҳ оллида нуктарон

Ки: «Қасратни гар ақл манъ айламиш,
Адоват дурур ишқу ақл ичра иш.

Қаю ишниким, ишқ айлар писанд,
Емас ақл манъ айламак судманд.

Неча бўлса элга хирад раҳнамой,
Ҳар ишта тариқи муважжаҳнамой.

Вале ишқдин чунки ошуб ўлур,
Хирад хайли анда лагадкўб ўлур.

Яна улки, инсонға аҳли тамиз,
Билурким, нима жондин ўлмас азиз.

Вале зумраи ишқ жононини,
Кўп ортуқ кўрарларким ўз жонини.

Эрур жонсиз ўлмоқ ўлумдин хатар,
Вале онсиз ўлмоқ – ўлумдин батар.

Бўлур чоғда жондин баданға фирок,
Келур кимса табъиға албатта шок.

Бу ойин ила табъ мажбул эрур
Ки, севгай ҳаётин, бу маъкул эрур.

Қаю кимсаким, жондин ўлса аҳаб,
Не тонг айламак жондин ортуқ талаб».

Жавобин топиб шоҳи донишқарин,
Деди нуктавар жониға офарин.

LXVIII

Искандарнинг Мағриб диёри фатҳидин сўнгра Румға азм этганида Яъжуж зулмидин Қирвон навоҳиси халқининг тазаллум қилғони ва анинг ул бало рахнасини беркитгали сад тарҳи солғони ва муҳандисваш меъморлар ва ҳандасаойин сангкорлар шихобкирдор ража била сад ўрниға ранг тўкмак ва Аторидхаёл устодлар ва Зухалосор ҳаддодлар гач ўрниға рўйи маҳлул ва оҳак ерига пўлоди маскул куюб сад учин фалак тоқиға етгурганлари

Дабири рақамсанжи фархундарой,
Бу навъ ўлди кофур уза мушксой

Ки, чун олди шоҳи сипехриҳтишом,
Бори мулки мағрибни андоқки ком.

Ҳамул булғажаб хайлу нодир гуруҳ
Ки, фикридин эрди халойиқ сутуҳ.

Алар сарфарозиким эрди асир
Ки, шаҳ лутфи бўлди анга дастгир.

Мутеъ ўлдию куллуқ этти қабул,
Йўқ улким, бори хайли ҳам бўлди кул.

Шаҳ ул мўрларни қилурға ҳалок
Деди: «Отланиб халқ беваҳму бок,

Тузуб чарга, солсунлар ул навъ шўр
Ки, ул дашт аро қолмасун жинси мўр».

Ҳамул хайли ваҳший қилиб илтимос,
Дедиларки: «Ёй шоҳи гардунасос!

Алар бўлмай, эмин эмас жонимиз
Ким, ул мўрлардур ниғаҳбонимиз

Ки, оғирдурур бизга уйқу бaсе,

Қулоқ солки, аъжубадур бу бәсе

Ки, ўн кеча-кундуз таку пўдабиз,
Яна ўн кеча-кундуз уйкудабиз.

Чу уйкуға бордук алардур хисор,
Ёвутмаслар элни ямину ясор2».

Шах ул нуктадин бармоғин тишлади,
Алар қатлин ул элга бағишлади.

Яна истади кўрмак айлаб юруш,
Ики тоғким эрди олтун-кумуш.

Дедилар ҳамул қавм айлаб дуо
Ки: «Бўлса унут яхши, бу муддао

Ким, ул теграға бормоқ осон эмас,
Не осон эмас, балки имкон эмас

Ки, ўн кунчилик йўлдур ул ики тоғ,
Бу ердинки, холо, қилурсен суроғ.

Вужуди анинг бизга бордур яқин,
Вале кўрмамишбиз, десак сўзни чин.

Не биз кўрмаги бирла топтуқ мурод,
Не биздин улуғлар доғи берди ёд.

Нединким, йўлида хатар кўптурур,
Юз урғон кишига зарар кўптурур.

Топилмас ети кунчилик йўлда сув,
Гиёҳики бутмишдур – эрур оғу.

Исиқ хайли ул навъ айлар ҳужум
Ки, эсгач насим анда айлар самум.

Қилур қайси елким эсар муътадил,
Агар бор эса аждаҳо музмаҳил.

Яна қолғон уч кунчилик йўлки бор,
Йилондур ҳамул дашт аро улки бор.

Ерур кафчау, афъию жаъфари,
Бўлуб ҳар бир ул ганжнинг аждари.

Аларға туман мингдин ортуқ адад,
Туман минг демай, балки беҳадду ад3.

Агар пашша бўлса аларға залил,
Бўлуб етса бир ниш, андоқки пил.

Йилон бордур анда – эшитгил бу сўз
Ки, одам ўлар, чун анга солса кўз.

Ерур бу балиятдин ўтмак маҳол,
Неким айладук шарх, бу эрди хол».

Шах ул сўзни чун истимоъ айлади,
Ҳамул ён борурға видоъ айлади.

Деди: «Ул тараф азм этардин мурод,
Тамошодин этмак эди ўзни шод.

Емас эрди мақсуд олтун-кумуш
Ки, бўлғай киши мунча меҳнатқа тўш.

Тамошоға йўл чунки боғлиқдурур,
Анинг азми тарки яроғлиқдурур.

Тамошодин ар бўлди қатъи назар,
Не ҳиммат бўлуркум, тилаб сийму зар.

Бу нақд истай ўлмоқ равон ул тараф,
Вале нақди жонини қилмоқ талаф?»

Чу ул азмдин фориғ ўлди билкул,
Ул эл илтифотиға қўйди кўнгул.

Карам айлаб этти риоят баче,
Бори топти шахдин иноят баче.

Аларни макониға озим қилиб,
Неча кимса лекин мулозим қилиб.

Ўз оллинда асраб ғаробат учун,
Ешиқда шукуҳу маҳобат учун.

Чу мағрибни осудаҳол айлади,
Яна азми савби шимол айлади.

Тенгиз айлабон қатъу тоғ артилиб,
Юрур эрди йўл Рум азми қилиб.

Ҳамул турки чин⁴, йўқки чиний ғизол
Ки шерафкан эрди қилурда жидол.

Солиб шоҳ кўнглига ўз шавқини,
Чекиб бўйниға зулфининг тавқини.

Бўлуб шоҳ матлубу марғуби ҳам,
Не матлубу марғуб, маҳбуби ҳам.

Анинг бирла тун-кун бўлуб журъакаш,
Борур эрди ўз мулкига шоду хуш⁵.

Гузаргоҳи Русу диёри Фаранг,
Қаю ерга етгач, ўтуб бедаранг.

Ўтар чоғда мобайни ғарбу Шимол,
Тилаб дод жамъе парокандаҳол.

Ўкуш нола айлаб тазаллум била,
Сўруб шоҳ аларни тараҳҳум била.

Дедиларки: «Шоҳо, жаҳондор бўл,
Қадар қудрату чархмиқдор бўл!

Жаҳон мулкига бердинг ободлиғ,
Жаҳон аҳлига адл ила шодлиғ.

Диёреки адлинг анга етмиши,
Диёр аҳлини шодмон этмиши.

Ҳамоноки бу марз ила бум эрур,
Доғи бу неча зору мазлум эрур».

Деди шах: «Бу кишвар нединдур хароб,
Елига недин тушти бу изтироб?»

Дедиларки: «Бу мулкнинг бир ҳади,
Ҳамоно эрур Қирвон сарҳадиб.

Ким, ул мулк ғарбиға мойилдурур,
Аро ерда бир тоғ ҳойилдурур

Ким, ул тоғдин нари офот эрур,
Ул офотдин нари зулмот эрур.

Бу навъ этти воқиф хабар бергучи
Ки, зулматнинг андиндурур бир учи.

Ерур тоғу зулмат аро водие
Ки, йўл элтмас ул тараф ҳодие.

Не зулмат – жаҳаннам, не водий – сақар
Ки, яъжуж хайлиға бўлди мақар.

Не яъжужким, юз туман, минг бало,
Биз ул юз туман минг балодин жало⁷.

Аларни Ҳақ ўз қаҳридин халқ этиб
Ки, кўп элга бедод алардин етиб.

Ерур ишларин васф қилмоқ маҳол

Ким, ул васфдин нутқ эрур гунгу лол.

Тааддуд аро йўктурур сонлари,
Яна сонсиз ойини нуқсонлари.

Қад узра ёйилмиш пароканда соч,
Бири бир қаришдур, бири ўн қулоч⁸.

Дема соч, хошоку хас маъдани,
Либос андин айлаб борининг тани.

Қулоқ ики ёндин бўлуб бирга жуфт,
Нажас танларин кўздин айлаб нухуфт.

Келиб ғул бармоғи бармоғлари,
Вале дев тирноғи тирноғлари.

Ёмон юзлари ранги беҳад сариғ,
Қизил туклар анда сафодин ариғ.

Биайних кўз андоқки – маймун кўзи,
Вале шум ҳар қайси малъун кўзи.

Бурун ичларин тил била пок этиб,
Топиб лаззат, ўзни тарабнок этиб,

Анингдекки, мабраз аритурда эл,
Солурлар ани холи айларга бел.

Оғиздин тўнғуздек чиқиб ики тиш,
Вале ерни қозмоқ алар бирла иш.

Не ерники ул тишлар этти табоҳ,
Қиёматқача бутмай андин гиёҳ.

Такаллумда ҳашв улча имкон келиб,
Оғиз барчасида занахдон келиб.

Тушуб ҳар бирининг ики эмчаги,
Ва гар худ тишиси, ва гар эркаги.

Ҳамул тоғ ундур, анингдекки, ваҳм
Қила олмойин кўктин авжини фаҳм.

Ики юз анга софу йилмон қаё,
Нима бутмай андин нечукким иё.

Ики ёниким ҳеч топмай гусил,
Бўлуб Қоф атрофиға муттасил.

Бу мобайн аларнинг тарабхонаси,
Бу тоғ ўйлаким Қоф домонаси.

Вале давраким бўйла кўргузди Қоф,
Топиб насх қофи киби ҳар шикоф.

Бўлуб фосил ул тоққа бир дара,
Убур этгали ул гуруҳи шара.

Алар йилда солиб ики қатла шўр,
Чиқиб тоғ шикофидин андоқки мўр.

Бизинг шаҳру водий сори ёйилиб,
Не бедодким мумкин ўлғай, қилиб.

Келур чоғ алар, биз фирор айлабон,
Ватандин жало ихтиёр айлабон.

Боримизга ул навъ бечоралиқ,
Солиб тоғу водийда оворалиқ.

Неким топиб ул қавм талон этиб,
Бори шаҳру кишварни вайрон этиб.

Киши топсалар айлаб они ҳалок,
Талошиб емакка этин завқнок.

Мавошини элтурга яксар суруб,
Ватангаҳлариға дегин еткуруб.

Захира емакдинки мавжуд ўлуб,
Алар зулмидин барча нобуд ўлуб.

Емак бирла худ мутлако тўймайин
Ва гар тўйса ҳам донae қўймайин

Борин айлабон нақл бунгоҳқа;
Будур арзимизким, дедук шоҳқа».

Деди шаҳки: «Ул нописандида хайл,
Қачонким қилурлар сизинг сори майл,

Нечук сизга маълум ўлур ул бало
Ки, андин бурунроқ қилурсиз жало?»

Дедилар: «Бу тоғеким ул қавми шум,
Анинг ул юзида қилурлар ҳужум.

Бу сори бўлур чоғда саҳронавард,
Қилур чарх ойинасин тийра гард.

Қачон бўлса ул тийра гард ошкор,
Бўлур тийра бизларга ҳам рўзгор».

Деди шах: «Қачон бўлғай ул иш чоғи?»
Дедилар: «Ўтуб бир неча кун доғи».

Эшитгач бу сўз довари чорарас,
Алар чорасин қилмоқ этти ҳавас.

Топиб берк манзил, тушарга паноҳ,
Ҳамул марз аро қилди оромгоҳ.

Дедилар ул эл юз тазарруъ била,
Жанобида ушбу таваққуъ била

Ки: «Бизга неча бахтдин йўқ наво.
Нечук кўргабиз эл газандин раво?

Шах ар мунда маскан қилур, қилмасун,
Аларни жаҳон аҳлидек билмасун

Ки, ногаҳ бири етса ул қавминг,
Ғаним ўтрисида не юзу, не минг,

Батахсиским юз туман минг бало
Ки, бу кишвар ўлғай алардин тўло.

Етишгай борининг бошида ғазаб,
Бори эл қонин ичгани ташналаб».

Деди шахки: «Сиз бизга қайғурмангиз
Ва лекин бу кишвараро турмангиз.

Тошинг ҳар нейингиз бўлса айлаб шитоб
Ки, бу мулк аро қолмасун риштатоб

Ки, Тенгрига ул дам таваккал қилай,
Алар фикрин айлай, нечукким билай».

Алар чиқтилар мулкдин хонакўч,
Вале қилмади шоҳи фарзона кўч.

Деди, давриға қоздилар ҳар фарик,
Очуқ хандақ, аммо бағоят амиқ.

Кишилар йибордики, ҳар марзу бум,
Фаранг ўлсуну Рус, ё Шому Рум.

Неким бўлса меъмори чобукхаёл,
Яна доғи устоди нозукхаёл.

Яна коргарлар, бори чарбдаст,
Бало рахнасин қилғудек сангбаст.

Мису рўю қалъи, биринжу темур,

Яна кўрғошун бирла толу кўмур.

Қилиб неча юз минг тева узра соз,
Яна неча устои оҳангудоз.

Мухайё қилиб эҳтимом айлабон,
Борин жаҳд ила тезгом айлабон.

Етургайлар ул ерга борини бот,
Бори бутти шоҳ айлагач илтифот.

Чу неким кераклик эди, бўлди рост,
Анингдекки дорои давронға хост.

Анга тегру ҳар кун ўзи отланиб,
Ҳамул тоғ домонасин айланиб.

Солиб ики минг сангбури бедаранг,
Камар узра кесмак учун тахта санг.

Бори зўрдаст ичра пўлоддек,
Қотиғ хора кесмакда Фарҳоддек.

Алар хорани бемадоро кесиб,
Мадоросиз ул тоғда хоро кесиб.

Йиғиб онча асбоб боғларға сад
Ки, тахминидин ажз топиб хирад.

Чу ҳар не керактур мухайё бўлуб,
Ҳамул тийра гард ошкоро бўлуб

Ки, яъжуж азмиға эрди нишон,
Бўлуб меҳр нуриға зулматфишон.

Йиғиштурдилар элни таклиф ила,
Кивурмакка хандакқа тахвиф ила.

Сурулди гала доғи хандақ сари
Ки, жонлиқ нима қолмади ташқари.

Камингаҳда беш минг набардозмой,
Ниҳони кўюб шоҳи фархундарой

Ки, бир дастбурд айлабон ошкор,
Қилурға ҳамул сайдлардин шикор.

Алар ичра ўн ваҳшийи мағрибий,
Қамиш хайли ичра тераклар киби.

Бу савдо аларни чу марбут этиб,
Келиб хандақ аҳлини мазбут этиб.

Бу ҳолатда чиқти гурухо гурух
Ки, яъжуждин тўлди сахроу кўх.

Чиқиб бўйла ҳолатда аҳли камин,
Анингдекки, титраб замону замин,

Алар хайлиға ўзларин урдилар
Ки, тиғ остида кўпни ўлтурдилар.

Бу янглиғ чу кўрди алар дастзўр,
Хаёл айлаким, тушти дарёға шўр.

Кўюб борча тўш-тўшдин ул элга юз
Ки, касратларидин тўлуб тоғу туз.

Анингдек набард ошкор эттилар
Ки, ул хайл ишин изтирор эттилар.

Не ўку қиличдин бирисига бок,
Не ўку қиличким бўлурдин ҳалок.

Итик тиғдин ҳар нечаким ўлуб,
Ҳамул тиғдин ҳам итиқрак бўлуб.

Алар ҳам кўп элни ҳалок айлабон,
Ҳалок айлаганни хўрок айлабон.

Отидин муборизни йиққон замон,
Йиқилғоч, талошиб тугатмак ҳамон.

Демонким ебон жисму қолабни ҳам,
Не жисму не қолабки, маркабни ҳам.

Ажаброқки, не хасму не ўз дебон,
Йиқилғонни филҳол узушуб ебон.

Бу янглиғки айлаб набард ул сипоҳ,
Кўп эл бўлди оқшомга тегру табоҳ.

Басе ул жамоатдин ўлтурдилар
Ки, то ўзни хандаққа еткурдилар.

Чу пархошдин қолмайин жонлари,
Кириб жон аросиға кўрғонлари

Ўкуш рев ила ҳисн азми қилиб,
Ҳамул девваш халқдин айрилиб.

Булар айлагач рев ила тарки разм,
Алар ҳам қилиб тоғу сахроға азм.

Тонг отқунча ошубу ғавғо била,
Қалин ит масаллик алоло била.

Бори оғзида телба итдек ёлин,
Ададда вале ит тукидин қолин.

Чу ҳозир бўлуб шаҳ қошиға сипоҳ,
Мусибат тутуб хайли ғойибқа шоҳ.

Қабул айлаган иш кўрунуб қатиг,
Пушаймонлиғи ҳеч қилмай асиғ.

Чу кўшиш сори топмайин ҳеч йўл,
Зарурат уруб чора зайлиға қўл.

Билибким, неча кун таҳаммул керак,
Қилур ишда кўпрак тааммул керак.

Емакдин чу холидур ул марзу бум,
Магар топмайин туъма ул хайли шум,

Ёниб ўз макониға азм этсалар,
Қилиб авд, келган сари кетсалар.

Етиб ишга ул лаҳза наззорае,
Қила олғай ул қиссаға чорае.

Ҳам ушбу дейилган киби ул гуруҳ
Нима топмоғондин бўлуб чин сутуҳ.

Бори қилдилар авд келган сари,
Дара ичра сиғмай кириб ичкари.

Аларға чу юзланди оворалиқ,
Замона унутти ситамкоралиқ.

Шаҳ отланди ул хайли доно била,
Разин рою ақли товоно била.

Рикобида санъатгар эл беҳисоб,
Қилиб ул дара сори бори шитоб.

Чу етилар, эрмас эди ул дара,
Очуқ жулгае эрди хўбу сара.

Ва лекин ики жониби ики тоғ,
Нечукким бериб эрди ул эл суроғ.

Ики тоғ аросида массоҳи чуст,
Яқинроқ ерин айлади бозжуст.

Таноб ончаким чектилар ҳар сари,

Яқинроқ ери эрди ўн минг қари9.

Нужум аҳли соат қилиб ихтиёр,
Кезиб маркаб узра шаҳи бахтиёр.

Буюрдики тўктилар ул ерга ранг10,
Тушуб қўйди соат била хора санг.

Гудозандалиғ ичра минг коргоҳ,
Қилиб, ўйлаким кўра тайёргоҳ.

Муҳандислар айлаб фусунсозлик,
Масоҳат била корпардозлик.

Бўлуб коргарлар доғи ишда чуст,
Ража жадвали бирла поку дуруст.

Гач ўрнига маҳлул этиб ҳафтжўш11,
Қуюб ерга санъатгари сахткўш.

Солиб ҳафтжўш устига тахта тош,
Бори жониби тез бўлгон тарош.

Қўпуб ёна устоди Бонийҳасаб,
Қўюб тошни тошқа лаб-балаб.

Чу бир сатҳ ул тош ҳамвор ўлуб,
Яна устида иш намудор ўлуб.

Чу тулиға ўн минг қари эрди арз,
Биносиға беш юз қари бўлди арз12.

Неча минг бу иш узра устод эди
Ки, санъатда банноу ҳаддод эди.

Қўюб ул сифат дарз-бардарз тош
Ки, бўлмай сари мўй анга дарз фош.

Яна эрди муздур сондин фузун,
Нечаким киёс этса ондин фузун.

Бўлуб оламе бўйла санъатнамой,
Кеча-кундуз иш қилдилар олти ой

Ки, неча минг устоду санъатгари,
Тамом эттилар Садди Искандарий13.

Муаррихдин эттим бу навъ истимоъ
Ки, топти сад уч юз қари иртифоъ.

Ики зина доғи ясаб эл сори
Ки, чиққай қуйидин улус юқори.

Яна кунгуру бурж этиб қалъавор,
Темурлар била айлабон устувор.

Ясаб ики манзил нигаҳбон учун,
Ташиб тош кўп сангборон учун.

Қилиб анда таъйин неча юз киши
Ки, сад ҳифзи бўлғай аларнинг иши¹⁴.

Чу сад бўлди андоқки чархи кабуд,
Жаҳонофаринга шах этти сужуд.

Бу ҳолатда ул хайли муҳликсitez,
Солиб дашту водий аро рустахез.

Етиштилар андоқки, маъхуд эди,
Бурунғича ун-шайн мавжуд эди.

Бало рахнасин топтилар, ўйла руст
Ки, тиш бирла тирноғлари бўлди суст.

Деди шоҳким: «Сангборон қилинг,
Бало хайлига тошни паррон қилинг!»

Анингдек алар бошига ёғди тош
Ким, ул тошдек тушти тупроққа бош.

Чу йўқ эрди ғавғоларидин асиғ,
Бўлуб қатл тошидин андешалиғ.

Ёниб бир-бирисига айлондилар,
Чу суд этмади жаҳду жидд – ёндилар.

Ер аҳлига ҳар зулмким сурдилар,
Фалакдин бориға эваз кўрдилар.

Бу бедодким айлаб ул қавм фош,
Не тонг осмондин агар ёғса тош?

Неча қатла мундоқ топиб гўшмол,
Яна ул тараф боқмоғ этмай хаёл.

Бу ойин ила чун шаҳи пурхирад
Ки, яъжуж дафъи учун чекти сад.

Қилиб хотирин жамъ, қилди хиром,
Сипаҳ бирла ёд айлаб асли мақом.

Неча кун чу қатъ айлади марзу бум,
Яна бўлди манзилгаҳи тахти Рум.

Кетур соқий, ул жоми тақвишикан
Ки, кўнглумга тушимиш ҳавои ватан.

Тилармен кезиб рубъи атлолни,
Десам ранжи ғурбатдаги ҳолни.

Муғанний, чу топтим мақомимда ком,
Тузат ком ила сен доғи бир мақом.

Қилиб фаҳм ул оҳангнинг рангини,
Яна тарк этай сайр оҳангини.

Навоий, ватан бўлди манзил манга,
Бу манзилдин аммо не ҳосил манга

Ки, ҳар кимки бор эрди ёру қарин,
Бўлубтур адам сори ғурбатгузин.

LXIX

Елдек сайр аро сабукборлиғ нафйин қилмоқ ва тоғдек сукун аро бовиқорлиқ амрин
буюрмоқ ва ашоб суҳбатинким бир-бир ишлари борурға шитобдурур ғанимат билмак ва
аҳбоб мулоқотинким, ҳар бири бир гавҳари ноёбдурур, муғтанам тутмоқ ва адам
ғарибистонидин шаммае ёд этмак ва вужуд сарманзилин хушлуқ била ўтқарурни васият
қилмоқ

Чу охир бўлурбиз адам, эй рафик,
ғанимат тутоли бу дам, эй рафик!

Бу бир дамки, хушвақтлиғ берди даст,
Тараб жомидин айлагил ўзни маст.

Чу бу дамни чарх ўтқарур ҳам, бу дам
Дамо-дам май ичким, эрур дам — бу дам.

Кўруб умр тарихи мубҳамлиғин,
ғанимат бил ашоб ҳамдамлиғин.

Ватан таркини бир нафас айлама,
Яна ранжи ғурбат ҳавас айлама.

Сафар меҳнати жовидонидурур,
Нединким сақардин нишонедурур.

Сафарға недур ҳар дам этмак ҳавас,
Санга ул сафарким бор оллингда, бас.

Неча бўлса хайлинг аро кўсу пил,
Чолинғуси пил узра кўси раҳил.

Неча сайр ташвишидин қонмоғунг
Ки, борғунгдур ул навъким, ёнмоғунг.

Ерур бир йўл оллингда беҳад қатиг,
Майи ҳажри аҳбобнинг бас ачиғ.

Не ҳамроҳ ул йўлда, не ҳамдаме,
Ерур, Аллоҳ-Аллоҳ, ажаб оламе

Ки, ҳар кимки ул йўлга қўйди қадам,
Бурунғи қадамдур саводи адам.

Не ул сайр поёниға ҳад падин,
Не мақсуд пайдо, не мақсад падин.

Ерур онча ранжу суубат анга
Ки, ўлмак эмастур уқубат анга.

Ерур бежихат кимки шарҳин қилур
Ки, ҳар кимки айлар тааммул – билур.

Киши билса оллинда бу навъ йўл,
Сафарни не янглиғ ҳавас қилғай ул.

Нечаким таваккуфни жазм айлагунг.
Қачон бўлса бу йўлга азм айлагунг.

Чу охир борурсен, шитобинг недур,
Борурдин бурун изтиробинг недур.

Тараддудни тарк айлаб ором тут.
Тузуб базм аҳбоб ила жом тут.

Йўқ улким, бориб сен, қолурлар бу хайл
Ки, бордур бориға борур сори майл.

Ерурлар ғанимат бори бу замон
Ки, бир-бирига сиз барчангиз меҳмон.

Бўлунг майға гулрез ўлуб субҳхез
Ки, бир-бир учун бўлгунгуз ашкрес.

Тараб бирла жоми шабона ичинг,
Тўло тутсалар бебаҳона ичинг.

Олинг айшдин умрнинг комини,
Тутунг хуш йигитликнинг айёмини.

Ичиб базм аро жоми дилкаш тутунг,
Неким келса ўзни даме хуш тутунг.

Не соатки юзланса кому мурод,
Сочиб ўтқа испанд, ўқунг «ин якод».

Ва гар бермаса даст кому тараб,
Тараб йўқ дебон ўзга солманг тааб.

Ўзунгизни меҳнат куни овутунг.
Не ғам келса даврондин, осон тутунг.

Агар ғам етиб, кимса топса алам,
Қилур бир ғамин куч била ики ғам.

Муни англаким ошкору ниҳон,
Киро айламас ғам емакка жаҳон.

Чу бир лаҳза давронға йўқ эътимод,
Бадан қайдида жонға йўқ эътимод.

Нечук одами бежихат ғам егай,
Ва гар бўлса юз минг жиҳат ҳам егай.

Бурунғи куну тонгладин урма дам
Ки, ул бир адамдур, бу доғи адам.

Эрур бир бу кун ҳар не нобуду буд
Ки, ики адам ичра тутмиш вужуд.

Дами нақд агарчи бу маъдум эмас,
Вале етмак оқшомға маълум эмас.

Не оқшом, тириклик эрур бир нафас,
Ҳам эрмас яқин топмоқ охир нафас.

Чу бир дамға йўқтур кишига зимон,
Фалак зулмидин альамон-альамон!

Муни доғи ғам бирла қилғон басар,
Хираддин магар топмамиштур асар.

Алам ичра дам урмағил, эй кўнгул,
Не ғам етса қайғурмағил, эй кўнгул.

Жудоликқа шод ўлма ашобдин,
Жафо етса айрилма аҳбобдин.

Чу гардун иши бевафолиғдурур,
Саранжоми расми жудолиғдурур.

Фироқ ичра таъжил, яъники не.
Бу ҳосилға таҳсил, яъники не.

Ватандин чу охирдур оворалиқ,
Недур они истаб ситамкоралиқ.

Будур чарх ишиким шитоб айлағай,

Не обод кўрса — хароб айлағай.

Чу ул бузғуси, қилмағил изтироб
Ки, андин бурун айлағайсен хароб.

Ва гар сайрға асру роғиб эсанг,
Сафар нафъу зарриға толиб эсанг,

Мусофир бўл, аммо ватан ичра бўл,
Тила хилвату анжуман ичра бўл.

Сафар азми дўзахқа сонийдурур,
Ватан ҳубби имон нишонидурур.

Кишигаким имон эрур сарнавишт,
Неча журми бор кўргусидур бихишт.

Бориб журмсиз кирма дўзах аро,
Ўзунгга кетурма узун можаро.

Чу зотингда имондин ўлди нишон,
Гулистони жаннатда бўл гулфишон.

Эрур равзаи хулд чун масканинг,
Не бўлди дўзахқа бормоқ фанинг.

Жаҳон мулкин этсанг сафар хушку тар,
Скандардек олсанг юруб баҳру бар,

Қўюб борин охир чу кетгунгдурур,
Дегинким олиб они нетгунгдурур.

Ҳамул хушку, тарки азимат тутуб,
Фароғат мақомин ғанимат тутуб.

Етакка аёғ чексанг андоқки тоғ,
Неча кун бу вайронда қилсанг фароғ.

LXX

Ул кабутар ҳикоятим подшоҳнинг қасри зарнигори ҳибсидин қутулди ва ўз бузук
ошёнени нишиман қилди ва бумдек анга ул вайрондин фароғат ганжи топилди

Эшиттимки, бир тойири номабар,
Битик зимнида шарҳи хангомабар,

Сабукпар кабутарки, ҳар бир қулоч
Ки, паррон очиб тай қилиб бир йиғоч.

Топиб эрди бир шоҳ қайдида банд,
Етиб эрди болу париға газанд.

Фалак гардиши айлабон зулму зўр,
Неча йил ани айлабон хонагўр.

Чу зиндонидин қочти ул бенаво,
Нишоту фараҳ бирла тутти хаво.

Сингиб кўкка ҳар сори чун боқти ул,
Ўзининг диёри сори тутти йўл.

Қилиб саъй ила тайри фархундапай,
Неча кунчилик йўлни бир дамда тай.

Вале зулми даврон солиб инқилоб,
Қилиб эрди ул бўлғон уйни хароб.

Кабутар етишгач уйин топмади,
Ва лекин учардин қанот ёпмади.

Басе эл бўлуб том уза донарез,
Учуруб кабутар берур эрди хез.

Булар сори ҳеч айламай илтифот,
Урар эрди ўз томин истаб қанот.

Басе давр уруб эҳтиёт айлабон,
Бузуғ узра қўнди, нишот айлабон

Ки, маънус эрур гарчи вайронадур,
Нетай шоҳ қасринки, бегонадур.

Ерур қушқа хушроқ чу боқсанг аён,
Мурассаъ кафасдан тикан ошён.

Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси
Алишер Навоий номидаги Тил ва адабиёт институти